

İSTABL

(إِصْطَبِل)

Hükümdarlık sarayına ait binek ve yük hayvanlarının barındırıldığı yer.

Kelimenin aslı halk Grekçe'sinde "ahır" anlamına gelen *stablon* (*stablion*, *staulon*; Lat. *stabulum*) olup Gassâniler zamanında İslâm literatürüne girmiş ve "saray ahır" karşılığında kullanılmıştır; Arapça'nın kurallarına göre *istablât*, *asâbil* şekillerinde çoğullarının da türetildiği görülür.

Emevîler döneminde büyük sarayların yanına ahırlar da yapılmış, ancak bunlardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır; varlıkları bazı elçi raporlarından öğrenilebilmektedir. Abbâsiler zamanında başta Bağdat olmak üzere bazı yerlerde atlar ve filler için taştan muhteşem istabllar inşa edilmiştir. Abbâsiler'de saray ahırının âmiri olan mîrâhur halifenin maiyeti erkânından biriydi. Kahire'de de Fâtımîler'in özellikle sarayların ve hanların yanına yüzlerce, hatta binlerce hayvanı alabilecek kapasitede büyük ahırlar yaptıkları bilinmektedir. Buralarda "kayyim, müdebbir, mütevellî, üstat, müşrifü'l-istablât" unvanları altında birçok görevli bulunurdu. İstabllar aynı zamanda posta ve haberleşme hizmetlerinin de görüldüğü yerlerdi. Fâtımîler zamanında Mısır'da çeşitli adlar altında yapılan ahır harcamaları için Dîvânü'l-istablât kurulmuştu. Eyyübîler ve Memlûkler döneminde de atların beslenip bakıldığı yere *istabl* denirdi.

Mağrib Arapçası'nda *istabl* kelimesine pek rastlanmazken bunun Endülüs lehçesinde mevcut olduğu görülür. Fas'tan Tunus'a kadar Kuzey Afrika'da at ve karıtların barındığı yere *rivâ* denirdi. Endülüs Emevîleri zamanında İspanya'da çok sayıda *istabl* inşa edilmişti. Ahırların genel idaresi "sâhibü'l-hayl" unvanıyla anılan bir görevlinin uhdesindeydi. Arif yük hayvanlarından sorumluydu; bir diğer görevli ise develerle meşgul olurdu.

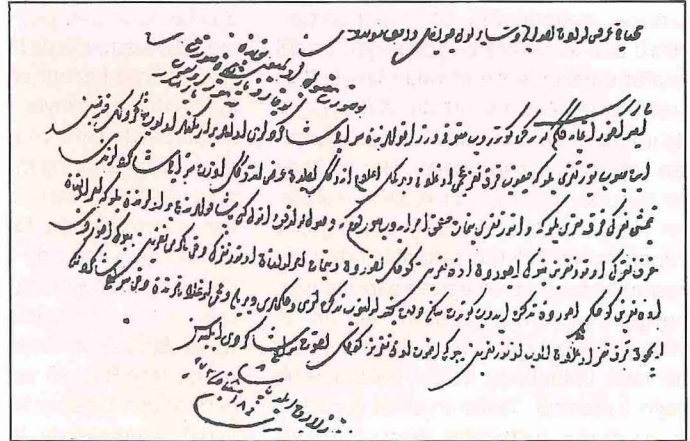
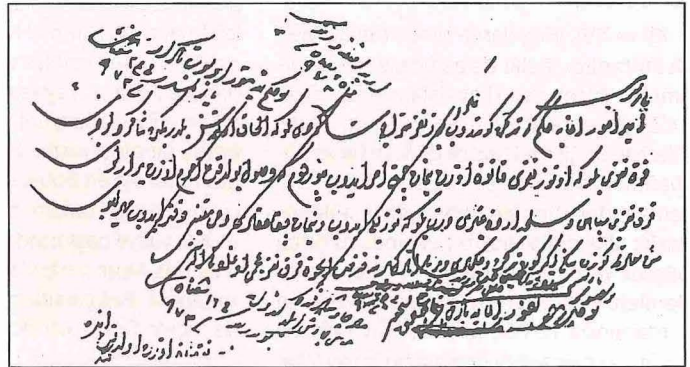
İran'da kurulan İslâm devletlerinin *istabl* teşkilâtında Abbâsi tesiri büyüktü. "Ahır beyi" anlamında kullanılan *âhursâlâr* unvanı Sâsânîler'in *ahavarasalar* kelimesinden geliyordu. İstabllarda savaş atlarından başka cirit ve av amacıyla kullanılan hayvanlar da beslenirdi. Hârizmşahlar devrinde atlardan ve şahinlerden oluşan av hayvanlarının bakımı "emîr-i şikâr"

denilen görevlinin sorumluluğu altındaydı. Karahanlı hükümdarlarından Şemsülmülük Nasr b. İbrâhim Tamgaç Han'ın Buhara yakınlarında bir sarayla bunun yanında saray atları ve diğer hayvanlar için *guruk* veya *koruk* denilen dört tarafı kapalı bir avlu yaptırdığı bilinmektedir. Gazneliler zamanında saray ahırlarının âmiri âhursâlâr veya emîrâhur unvanıyla tanınıyordu. Gazneliler askerî amaçlarla fil de kullanır ve bunları "filhâne" adını verdikleri yerlerde barındırıyorlardı. Gazne'deki filhâne 1000 fil kapasiteliydi. Selçuklu sultanları Rey, İsfahan ve Merv gibi şehirlerde ahırlar yaptırmışlardır. Saray ahırlarının âmirine mîrâhur veya ahur beyi denirdi. Safevîler devrindeki *istabl* teşkilâtında iki önemli ahır görevlisinden birinin unvanı mîrâhurbaşı-yı cilâv, diğerinin ki ise mîrâhûrbaşı-yı sahrâ idi. Bunlardan birincisi merkezdeki, ikincisi taşradaki saray ahırlarından sorumluydu.

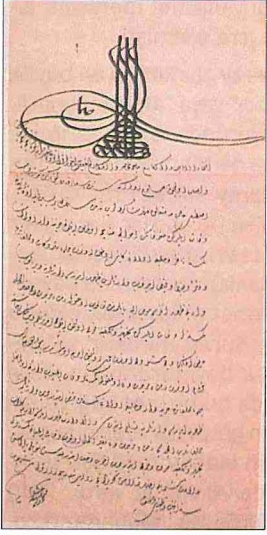
Eyyübîler'de mîrâhur unvanlı bir görevlinin bulunduğu bilinmektedir. Bu devletin mirasçısı durumundaki Memlûkler'de sultana ve yakınlarına ait ahırlar, Memlûk hükümdarlarının ikametgâhının yer aldığı Kal'atülcebel'de bulunurdu. Resmî adı *İstabl-ı Sultânî* olan saray ahırının nâzırı mîrâhur-ı kebir unvanını taşırdı. Bir süre Memlûk sultanlarına halife tarafın-

dan yapılan ahdi yenileme merasimi *İstabl-ı Sultânî*'de icra edilmişti.

Moğollar'da saray ahırlarının en büyük görevlisine "ahtacı" veya "aktacı" denirdi. Hint-İran literatüründe *istabl* terimine pek rastlanmasa da Hindistan'daki Türk devletlerinde saray ahırları mevcuttu. *Pâygâh* adı verilen bu ahırlar Gazneliler aracılığıyla İran tesiri altında teşkilâtlanmıştı. Dehli Sultanlığı zamanında *pâygâh*ın önemli bir devlet müessesesi olduğu anlaşılmaktadır. Burası mîrâhur, şahneyi âhur veya ahur beyi tarafından idare edilirdi; bazan da bu hizmet sağ ve sol ahur beyi denilen görevliler arasında paylaşılırdı. Alâeddin Muhammed Şah Halaçî'nin *pâygâh*ında 70.000 at vardı. 1340 yılına doğru Dehli Sultanı Muhammed b. Tuğluk, Moğol ileri gelenlerine ve başka hükümdarlara binlerce Arap atı dağıtmıştı. Tâbi beyler ve önemli yollara yakın yerlerdeki yüksek dereceli eyalet görevlileri de sultana atlar gönderirlerdi. Merkezdeki divanlardan birinde *pâygâh*a gelen atlar için ödenmek üzere para ayrılır, bazan da bu atlar yıllık vergiye mahsup edilirdi. XIV. yüzyıla doğru *pâygâh* mevki itibariyle beş kısma ayrılmıştı. Büyük ve ikinci *pâygâh*lar başşehir Delhi'ye yaklaşık 160 km. uzaklıkta idi; üçüncü *pâygâh* Delhi'deydi ve "pâygâh-ı mahall-i hâs"

Kanûni Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarında İstabl-ı Âmir'e den yapılacak cıkmalarda ilgili iki hüküm (Uzunçarşılı, İv. XXIV)

İstabl-ı
Âmire'ye ait
I. Mustafa'nın
bir fermanı
(TSMA,
nr. E 5210/2)

adıyla anılırdı. 1200 atın barındığı dördüncü pâygâh, "pâygâh-ı şikârhâne-i hâs" denilen saray doğancılığı ve avcılığı teşkilâtına bağlanmıştı. "Pâygâh-ı bârgirdârân-ı bendegân-ı hâs" adıyla anılan beşincisi ise saray görevlilerine ve gulâmlarına binek hayvanı sağlardı. Pencap'ın doğusundaki büyük pâygâhta gayri müslimler devlet için askerî amaçla at yetiştirmekle yükümlüydüler. Delhi Sultanlığı'nda filhâne daha sonraki Hint-İslâm devletlerinde olduğu gibi pâygâhın farklı bir bölümüydü ve "şahne-yi fil" denilen yüksek dereceli bir görevlinin idaresindeydi.

XV ve XVI. yüzyıllarda Hindistan'da Mâl-vâ Sultanlığı, belki de at ticaretiyle varlığını sürdüren tek Hint-İslâm devletiydi. 1422 yılına doğru Sultan Hüşeng, savaş filleriyle değişmek üzere değerli bir at sürüsünü devamlı hazır tutardı. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Ekber Şah'ın hükümdarlık ahırının teşkilâtı hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. Saray ahırını "tavile" (tavla) denilen bölümlere ayrılmıştı. Bunların tamamında 12.000 at vardı. At tâcirleri emîn-i kervansaray denilen bir görevli tarafından denetlenirdi. Ot ve saman tahsisatı sıkı kurallara bağlanmıştı. İstabl imalâthanesinde ise at takımlarıyla ilgili çeşitli görevliler bulunurdu. XVII. yüzyılda imalâthane "ahta beyi" unvanıyla anılan yetkilinin idaresindeydi. Her tavilede bir daruga (müfettiş), bir müşrif (muhassebeci) ve bir dîdevâr (bekçi, gözetici) görev yapar, ayrıca koşum takımlarından sorumlu ahtacı, atları eğiten çâbüksüvâr, beygirleri eğiten bârgirsüvâr, her on seyisin başı olan mîrdehe ile baytar ve bir de nakib bulunurdu. İki atın bakımıyla bir seyis ilgilenirdi. Tavilenin öteki görevlileri cilavdarlar, nalbantlar, saraçlar, âbkeş-

ler, ferrâşlar ve sipendsüzlar idi. Aralarına yabancı hayvanlar karışmasını diye istabldaki atların her biri işaretlenirdi. İhmal yüzünden ölen, çalınan veya yaralanan atın bakıcıları çeşitli cezalara çarptırılırdı. Şütürhâne (deve ahır), filhâne, gâvhâne (öküz ahır) ve esterhâne de (katır ahır) istabl teşkilâtı içerisinde düzenlenmişti.

Osmanlı Devleti'nde padişaha ve saray mensuplarına ait atların barındığı Has Ahur'un resmî adı İstabl-ı Âmire'dir. Osmanlılar, diğer bazı müesseseler gibi Has Ahur teşkilâtını da Selçuklular'dan ve Memlûkler'den almışlardır. Padişah saray veya köşkerinin olduğu yerlerde mutlaka atlar için ahırlar da yer alırdı. İlk sarayın bulunduğu Bursa'daki Has Ahur hakkında fazla bilgi yoktur; Edirne'deki ise varlığını İstanbul'un fethinden sonra da sürdürmüştür.

İstanbul'da başta Topkapı Sarayı olmak üzere şehrin birçok yerinde has ahırlar vardı. Asıl İstabl-ı Âmire, Topkapı Sarayı'nın ikinci kapısından girilince sol taraftaydı; burada atlardan başka deve, katır gibi yük hayvanları da bulunurdu. Topkapı Sarayı'nın inşa edildiği yıl olan 883'te (1478) İstabl-ı Âmire'de bir emîn, bir kâtip, bir kethüdâ, on üç saraç, yirmi altı seyis, beş nalbant, beş arabacı, üç saka, on altı katırcı, kethüdâ ile birlikte elli kadar deve bakıcısı ve iki eşekçi olduğu anlaşılmaktadır (Ahmed Refik, VIII/49 [1919], s. 20-23). Bu teşkilât zamanla büyüyüp genişlemiştir. Saraydaki Has Ahur'un, padişahın özel dairesini içine alan üçüncü avluya bir girişi vardır. Burada padişaha ve has kullarına ait 200 kadar seçkin at mevcuttu; iki atın bakımı bir seyise verilmişti. XX. yüzyıl başlarında Topkapı Sarayı'ndaki Has Ahur binası Harem Ağaları Hastahanesi, Bahçivanlar Koğuşu ve Yakalı Baltacılar Ocağı olarak kullanılıyordu (Abdurrahman Şeref, I/6 [1910], s. 339-340). Bu Has Ahur'dan başka Topkapı Sarayı'nın sahil kısmında da bir ahır vardı. Enderun ricâliyle harem ağalarının atları ise halen Ahırkapı adıyla anılan yerdeki ahırda barınırdı; Vefa ve Kadırga semtlerinde de saray atlarına mahsus ahırlar bulunuyordu. Vefa'daki istablin 1782 yılına kadar mevcut olduğu, fakat bu yıl içinde çıkan büyük yangında buradaki ahırların da yandığı anlaşılmaktadır (Derviş Mustafa, vr. 17^a). Ayrıca İstanbul dışında Edirne ve Bursa'dan başka Selânik başta olmak üzere Rumeli ve Anadolu'nun bazı yerlerinde de saray atlarına ait ahırların varlığı bilinmektedir. XIX. yüzyılda Dolma-

bağçe ve Yıldız saraylarının inşasından sonra ise İstabl-ı Âmire bu sarayların civarına taşınmıştır.

İstabl-ı Âmire'nin en büyük âmiri aynı zamanda Birun ağalarından olan mîrâhur idi. Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar tek olan mîrâhur sayısı, bu padişah zamanında mîrâhûr-ı evvel ve mîrâhûr-ı sâni olmak üzere ikiye çıkmıştır. Bu iki âmirin yönetiminde Acemi Ocağı'ndan alınan birçok görevli çalışırdı. Bunlardan birinci kethüdâ mîrâhûr-ı evvelin emrindeydi ve İstabl-ı Âmire'ye ait her türlü işe bakardı. Hazineedar, değerli taşlarla süslenmiş eyer ve at takımlarının muhafaza edildiği raht-ı hümâyun hazinesinin nâzırıydı. Bu hazine İstabl-ı Âmire'nin üst odalarında yer alırdı. Raht-ı hümâyun hazinedarı buradaki değerli eşyanın listesini tutar ve bunun bir suretini defterdarlığa verirdi. Raht hazinedarının bir başka önemli görevi de Başmuhasebe Kalemî'ne bağlı kâtipleri birlikte raht hazinesinin hesaplarını tutmaktı (Atâ Bey, I, 308). Raht-ı hümâyun hazinesinde padişahın eyer takımlarıyla meşgul olan ve gerektiğinde bunları hazırlayıp ata vuranlara "rahtvan ağaları" veya "rahtvân-ı hâs" denirdi. Bunlardan başka her iki mîrâhurun emrinde emîn, rûznâmecî, rûznâme halifesi ve voynuq kâtipleri gibi görevliler vardı; ayrıca Has Ahur'a gelen arpa ve hassa çayırlardan biçilen otun malî kontrolünü yapan kâtipler bulunurdu. Devletin para sıkıntısı çektiği zamanlarda bazan Has Ahur'daki altın ve gümüş eşya Darphâne-i Âmire'de sikke haline getirilirdi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 287).

At oğlanları veya seyislerle serâhurlar (salâhur) İstabl-ı Âmire'nin hademe zümresindediler. Bunlardan mîrâhûr-ı ev-

Topkapı Sarayı İstabl-ı Âmiresi ve tamir kitabesi

Beylerbeyi Sarayı İstabl-ı Âmiresi'nin içinden bir görünüşü

vele bağlı at oğlanları İstanbul'daki has ahurlar ve haralarda çalışır, sefer zamanında padişahın ve maiyetindekilerin atlarına, ağırlıklarını taşıyan beygirlere bakarlardı. Mîrâhûr-ı sâniye bağlı at oğlanları ise Vefa semtindeki ahırlarla Edirne, Yanbolu, Hayrabolu ve Zara gibi yerlerde bulunan ahır ve haralarda çalışırlardı. Gerek at oğlanları gerekse yanlarında görev yapan şâkirdleri dış hizmete timarlı sipahi olarak çıkarlardı. Yanlışlıkla salâhur denilen serâhurların başlıca görevi at terbiyeciliği ve binicilikti. Resmî günlerde bunlar yetiştirdikleri atlara binerek hüner gösterirlerdi; mevcutları 2000 kişiyi bulurdu. Serâhurların âmiri terfi ederse ikinci mîrâhur olurdu.

İstabl-ı Âmire'de ayrıca saraç, nalbant, katırcı ve deveci adları altında hizmet bölükleri vardı. Bunlardan, mevcudu zamana göre altmış ile 300 kişi arasında değişen saraçlar eyer, koşum, yular imali vb. saraiye işleriyle uğraşırlardı. Birinci mîrâhurun emrinde çalışanlara birinci saraçlar veya hassa saraçları, ikinci mîrâhurun emrinde çalışanlara ise beygir saraçları veya ikinci saraçlar denirdi. Saraçlar kendi aralarında onar, on birer kişiden oluşan bölüklere ayrılırlardı. Her bölükte ayrıca şâkird denilen çıraklar bulunur, bunların arasında ölen saraçların oğulları da yer alırdı. Her saraç bölümünde ayrıca kethüdâ, odabaşı, kürsîdâr ve rahtvan ağaları vardı. Terfi eden saraçlar genellikle timarlı sipahi olurdu. Hassa nalbantların mevcudu 300 civarında idi. Birinci mîrâhurluğa bağlı nalbantlar yaptıkları işe göre nal ve mih yapanlar, hayvan nallayanlar, hayvanların hastalıklarıyla ilgilenen ve gerekenleri içdiş edenler gibi sınıflara ayrılırlardı. Padişahın hususi atlarıyla ilgilenenlere ise esbân-ı hâssa nalbantları denirdi. Ayrıca ikinci mîrâhurluğa bağlı nalbantlar da vardı.

Harbende denilen katırcılar on bir bölüğe ayrılmıştı; görevleri şâkirdleriyle birlikte saraya ait 2000 kadar katıra bakmaktı ve kendi aralarında yular, palan, kolan, koşum, kebe imal etme ve nalbantlık gibi meşgul oldukları işe göre sınıflara ayrılmışlardı. Mîrâhûr-ı evvele bağlı olan harbendelerin âmiri harbendebaşydı; ondan sonra birinci bölüğün bölükbaşısı ile harbendeler kethüdâsı gelirdi. İstabl-ı Âmire'de harbende bölüklerinden başka her iki mîrâhurluğa bağlı sârbân (deveci) bölükleri de vardı. Deveciler genellikle Anadolu'nun değişik yerlerindeki kışlaklarda bulunur ve Has Ahur'a ait 1000 kadar devenin bakıcısıyla meşgul olurlardı. Erkek deve bakıcılarına sârbân-ı ner, dişi deve bakıcılarına sârbân-ı mâde denirdi. Has Ahur'da ayrıca iki de fil bakıcısı bulunurdu. İstabl-ı Âmire'de çalışan ehl-i hiref ise efsâr-düzân (yular dikiciler), yapukciyân (eyer örtüsü [yapuk, belleme] yapanlar), tilbâfân (iplik yapanlar), palandûzân (palan dikiciler), çingirciyân (zincirciler), mûtyâbân (mutafçılar), kepeciler ve debâğlardan oluşuyordu. XVI. yüzyılda Has Ahur personelinin mevcudu 3341 kişiydi.

Zaman zaman iç hazineden çıkan parayla İstabl-ı Âmire'nin ihtiyacı olan deve, katır gibi hayvanlar satın alınır ve bunlara özel bir damga vurulurdu. Hayvanların yem işleriyle arpa emini ilgilenirdi (Selânikî, s. 53, 453, 734) ve bunun için kendisine her yıl önemli miktarda para verilirdi. XVII. yüzyıl ortalarında bu tahsisatin 295 kese 16.379 akçe olduğu anlaşılmaktadır (Hezarfen, vr. 42^b-43^a).

Merkez İstabl-ı Âmire teşkilâtından başka Anadolu ve Rumeli'de yine mîrâhûr-ı evvele bağlı çeşitli hizmetliler vardı. Bunlardan yundciyânın (yund oğlanları, mâdiyân-ı hâssa) görevi devlete ait kısraklara bakmaktı. Taylar ağasının emrindeki taycılar İstabl-ı Âmire adına taylarla ilgilenirlerdi. Genellikle Anadolu'nun Sultanönü, Eskişehir ve Karacahisar dolaylarında bulunan taycılar bu hizmetlerine karşılık vergiden muaf tutulurlardı. Korucular İstabl-ı Âmire'ye ait koruları beklemek ve korumakla yükümlü bir sınıftı. Bekçi de denilen bu görevliler zamanı gelince buralardaki otları biçerek satarlar, mîrâhûr-ı evvel de her yıl otların bedelini Enderun Hazinesine teslim ederdi. Bu mîrâhurluğa bağlı koru ve meraların sınırları ile davar mevcudu her üç yılda bir tahrir olunur ve defterleri Defterhâne'de saklanırdı. Korucuların bir kısmı maaşlı çalıştırılır, bir kısmı da hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf tutulurdu. Hassa ve

amme diye iki kısma ayrılan voynuklar ise bu mîrâhurluğa bağlı hizmet neferleriydi. Başlıca görevleri atlara bakmak, hasa çayırlarını beklemek ve zamanı gelince buralardaki otları biçmekti.

II. Mahmud zamanında İstabl-ı Âmire teşkilâtı yeniden düzenlenmiş (BA, HH, nr. 24052 ve melfûfları), bu arada gereksiz görülen ikinci mîrâhurluk 1835'te lağvedilmiştir (Lutfî, IV, 164). Ayrıca yine bu tarihte kapıcıbaşılık müessesesi rikâb ve dergâh-ı âlî kapıcıbaşılıkları diye ikiye ayrılmış, bunlardan padişahın selâmlık resmine katılmak üzere ayrılan kırk rikâb kapıcıbaşısı İstabl-ı Âmire'ye bağlanmıştır (a.g.e., V, 32 vd.). 1837 yılında mîrâhur unvanı kaldırılarak (BA, HH, nr. 31750) yerine İstabl-ı Âmire Müdürlüğü kurulmuş (Lutfî, V, 100) ve İstabl-ı Hümâyun Müdürlüğü diye de anılan bu kurum varlığını saltanatın sonuna kadar devam ettirmiştir. Gerek mîrâhur gerek İstabl-ı Âmire müdürü unvanlarının bazan da yüksek rütbeli pâye olarak verildiği görülür (BA, HH, nr. 33572). İstabl-ı Âmire müdürlüğü daha sonra askerî kaymakamlığa denk tutulmuştur.

Topkapı Sarayı'nın İstabl-ı İkinci Meydan'ın solunda 130 m. uzunluğunda, 12-13 m. genişliğinde bir yapıdır. Aslı 1478 yılında inşa edilmiştir. Fakat geçirdiği değişikliklerle ana duvarlar dışında orijinalitesi kalmamıştır. Sadece Has Ahur'un raht hazinesi denilen, değerli eyerlerle at koşum takımlarının muhafaza edildiği bölümünün Fâtih döneminden kaldığı söylenebilir (Eldem-Akozan, s. 72-73).

Dolmabahçe Sarayı'nın İstablına ait harita Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır (nr. E 9466). Buna göre avlunun solunda ahır nalbantânnesi, manej (at meydanı), ahır görevlilerinin daire ve koşuvarları; sağ tarafta ise inşa edilecek

Dolmabahçe Sarayı İstabl-ı Âmiresi'nin ön cephesini gösteren eski bir fotoğraf (Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II [1969], s. 58)

Yıldız Sarayı İstabl-ı Âmiresi ve at nalı şeklindeki kapısı

ahır, yanı başında arpa ambarı, mutfak ve imalathânenin varlığı dikkati çekmektedir (Ünsal, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I [1963], s. 169). Behcet Ünsal'a göre ilk yapının 1853'te, ilâvelerinin ise 1861-1875 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır (a.g.e., II, 60). Dolmabahçe Sarayı İstabl-ı Âmiresi, Dolmabahçe Ayaspaşa arasının tanzimi sırasında tamamen yıkılmış, yerine günümüzdeki İnönü Stadyumu yapılmıştır. Buradaki İstabl 500 hayvan alacak şekilde iki devrede inşa edilmiş bir bina idi.

Beylerbeyi Sarayı'nın İstablı da saray arazisinin güneyindeki düzlükte inşa edilmiştir. Havuzun Boğaziçi Köprüsü ayağı tarafında saray atlarının bakımı için yapılmış, tavanında renkli armalarla hayvan tasvirleri bulunan ve türünün en zengin örneğini yansıtan Ahır Köşkü bulunmaktadır.

Adını II. Abdülhamid'in çok sevdiği atı Ferhan'dan alan Yıldız Sarayı'nın İstablı kuzeyinde dış bahçe sınırları içindedir. 1903 yılında bugünkü şeklini almış olan yapının ortasında ve iki ucunda hayvanların bakımıyla meşgul görevliler için özel mekânlar vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 75; nr. 4, s. 3 vd.; nr. 5, s. 305, 414, 430, 491, 510, 517, 551, 624, 653; nr. 6, s. 232, 557, 609; nr. 12, s. 355, 356; nr. 90 (İstanbul 1993), s. 207, 381; BA, HH, nr. 23966, 24052 ve melfûfları, 23147, 25587, 31750, 33572,

33572-A, 53519; BA, Ali Emîni-II. Mustafa, nr. 1495, 7906, 8314, 11260, 13477, 13905; BA, İbnülemin - Saray, nr. 2206, 2287, 2818; BA, İbnülemin - Hatt-ı Hümayun, nr. 117, 189; BA, KK, Saray - Has Ahur, nr. 7178-7223, 7235, 7250; BA, Cevdet - Saray (Has Ahur'la ilgili belgeler); BA, MAD, nr. 8204, 8686; TSMA, nr. E 2110/2, E 9466; *İstabl-ı Âmire Kanunnâmesi*, TSMK, Revan, nr. 1935, vr. 40^a-43^b; *İstabl-ı Âmire Nizamnâmesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 8914; Selânikî, *Târih* (İpsirli), tür.yer.; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 96; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 94; Hezârfen, *Telhisü'l-beğân*, vr. 42^a-43^a; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1974, s. 6, 14; *Kitâbü Mesâlihü'l-müslimîn ve menâfi'l-mü'minîn* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1980, s. 27, 86, 103-104; *Defterdar San Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 22, 64, 66, 77, 287, 363, 430, 605, 752, 828; *Eyyûbi Efendi Kanunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1994, s. 33, 38; Abdi Paşa, *Kânunnâme* (MTM, I/1 [1331] içinde), s. 520, 526, 532, 538; Derviş Mustafa, *Lehibü'l-ukalâ fi fikri'l-gurabâ: 1782 Yılı Yangınları* (nşr. Hüsamettin Aksu), İstanbul 1994, vr. 17^a; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 127, 134, 150; II/A, s. 9, 15, 76; II/B, s. 117-118; III, 7, 39; Vâsıf, *Târih* (İlgürel), s. 231, 286, 300; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 16-18; *Teşrifât-ı Kadîme*, tür.yer.; Atâ Bey, *Târih*, I, 164, 290, 307-308; Lutfî, *Târih*, I, 124; IV, 164; V, 32-33, 100; IX, 53, 62, 114; X, 17, 29, 87; XI, 117; XII, 13, 107; *Sicill-i Osmânî*, IV, 732-736; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 37, 306, 317, 337-338; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 488-510; a.mlf., "Mirâhûr", *İA*, VIII, 347-350; Sedad H. Eldem - Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1982, s. 17, 66, 72-73; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-idâriyye* (Özel), II, 90 vd.; Ramazan Şeşen, *Salâhad-din Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 109; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 62; *Osmanlı Padişah Fermanları: Imperial Ottoman Fermans* (haz. Ayşegül Nadir), London 1986, s. 86; Sertoğlu, *Tarih Lugatı*, s. 139 vd., 161-162, 282; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 193; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kitlavuzu*, Ankara 1992, s. 580; İhsan Yücel, "Yıldız Sarayı İstabl-ı Âmire-i Ferhan Binalarının Restorasyonu ve Yeniden Yapılanmaları", *Milli Saraylar 1994/1995*, İstanbul 1996, s. 128, 136 vd.; Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarây-ı Hümayunu", *TOEM*, I/6 (1910), s. 339-340; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", a.e., VIII/49 (1919), s. 2, 20-23; Behçet Ünsal, "Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimari Planlar Üzerine", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 169; a.mlf., "İstanbul'un İmanı ve Eski Eser Kaybı", a.e., II (1969), s. 57-59; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçinde Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 32; Pakalın, II, 7-8, 541-542; III, 605; F. Viré v.dğr., "İstabl", *El²* (Fr.), IV, 223-229; Dihhudâ, *Luğatnâme*, IV, 2754; Afife Batur, "Beylerbeyi Sarayı", *DBİSt.A*, II, 210; a.mlf., "Yıldız Sarayı", a.e., VII, 525-527; Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", a.e., VII, 286.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

İSTIFÂ

(bk. TASFİYE).

İSTİLÂHÂT-ı EDEBİYYE

(اصطلاحات ادبيه)

Muallim Nâci'nin
(1850-1893)edebiyat terimlerini
örnekleriyle açıklayan eseri.

Belâgatla ilgili olarak Tanzimat dönemine kadar yazılmış kitaplar plan ve muhteva bakımından, hatta çok defa örnekleriyle klasik Arap belâgat kitaplarını taklit etmiştir. Tanzimat'tan sonra edebiyat alanındaki değişiklik bu tür eserlerde de kendini göstermeye başlamış. Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ* adlı eseriyle (I-II, İstanbul 1288-1289) klasik belâgat meseleleri ve Batı kaynaklı retorik anlayışı uyumlu hâle getirilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra Ahmed Cevdet Paşa'nın, yine klasik Arap belâgatı çerçevesinde kalmakla beraber Osmanlı Türkçesi'ne uygulamaya açısından yeni bir çığır açan *Belâgat-ı Osmâniyye*'siyle (İstanbul 1298) Recâzâde Mahmud Ekrem'in hemen tamamıyla Batılı retorik anlayışını Türk edebiyatına uygulayan *Ta'lim-i Edebiyyât*'ı (İstanbul 1296), konunun eski ve yeni telakkisi şeklinde iki yönde gelişmesine yol açmıştır. Muallim Nâci'nin *İstilâhât-ı Edebiyye*'si bu iki anlayış arasında kalan bir edebiyat sözlüğü denemesidir.

Alfabetik veya herhangi sistematik bir tasnifi olmayan *İstilâhât-ı Edebiyye*, fihristine göre 184 madde başlığı ihtiva eder. Kitap metni içindeki ana başlıklar veya alt başlıklar dikkate alındığında bu sayı daha az veya daha çok olabilir. Maddelelerin hacmi arasında da bir tutarlılık yoktur. Birkaç satır içinde açıklanan kavramlar yanında ayrıntılı alt bölümleri ve bol örnekleriyle kafiye bahsine elli altı sayfa ayrılmıştır. Eserle ilgili değerlendirmelerin çoğunda belirtilmiş olan bu dağınıklık, onun Muallim Nâci'nin verdiği ders notlarından derlenmiş olmasıyla açıklanabilir. Nitekim kitabın daha önce *Mecmûa-i Muallim*'de yayımlanan bazı konularının baş tarafında "Mekteb-i Sultânî derslerinden" kaydı bulunmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "eski belâgatın bizde en iyi eseri" şeklindeki değerlendirmesine rağmen *İstilâhât-ı Edebiyye* sadece eski belâgat çerçevesinde yazılmış bir kitap değildir. Eserde klasik belâ-